

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE DE L'ACADEMIE POUR L'ETUDE
DU KOSOVO ET METOHIJA

RECUEIL DU KOSOVO ET METOHIJA

10

REDACTEUR DRAGAN VOJVODIĆ

BELGRADE 2025

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

10

УРЕДНИК ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2025

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА

ГОЈКО СУБОТИЋ

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

ДРАГАН ВОЈВОДИЋ, уредник

РАДА СТИЈОВИЋ, секретар

КОСТА ЧАВОШКИ

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

МИЛОМИР СТЕПИЋ

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука
25. јуна 2025. године

НА ПРЕДЊОЈ СТРАНИ КОРИЦА:

АМБЛЕМ – ГРАЧАНИЧКА ЦРКВА У РУЦИ
КТИТОРА КРАЉА МИЛУТИНА СА ФРЕСКЕ У
ГРАЧАНИЦИ, 1321. ГОДИНА – НИКОЛА ДУДИЋ
ТЕКСТ – ДРАГОМИР ТОДОРОВИЋ

ИЗДАЈЕ:

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISBN 978-86-6184-049-4

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА: ЗОРИЦА ГРУЈИЧИЋ

И АНЂЕЛА МИТРОВИЋ

ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК: МИЉАНА ПРОТИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

КОМПЈУТЕРСКА ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ: ДАВОР ПАЛЧИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 300 ПРИМЕРАКА

ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2025. ГОДИНЕ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Таџјана Ситародубцев</i> <i>Tatjana Starodubcev</i>	Сцена Вазнесења Христовог у Призренском јеванђељу. Scene of the Ascension of Christ in the Prizren Gospel	1 27
<i>Драган Војводић</i> <i>Срђан Пириватирић</i> <i>Dragan Vojvodić</i> <i>Srđan Pirivatrić</i>	Тмине над Бистрицом. О неким неприхватљивим тумачењима историје Призрена и његових споменика Darknesses over the Bistrica. On Some Unacceptable Interpretations of the History of Prizren and Its Monuments	29 90
<i>Милош Живковић</i> <i>Miloš Živković</i>	Попрсја мученика у поткуполном простору цркве Светих апостола у Пећкој патријаршији Martyr Busts in the Space below the Dome in the Church of the Holy Apostles at the Patriarchate of Peć Monastery	93 160
<i>Милош Ивановић</i> <i>Miloš Ivanović</i>	Да ли је Ново Брдо 1389/1390. први пут пало под власт Османлија? Did Novo Brdo Fall under Ottoman Rule for the First Time in 1389/1390?	163 176
<i>Миљана Матић</i> <i>Miljana Matić</i>	О спахијама хришћанима клирицима пећким On Christian Sipahis “Clerics of Peć”	177 194
<i>Ђорђе Божовић</i> <i>Đorđe Božović</i>	Антибалканизми у контактним северноалбанским и јужно-словенским говорима Antibalkanisms in North Albanian and South Slavic Varieties in Contact.	195 209
<i>Бојана Вељовић Појовић</i> <i>Bojana Veljović Popović</i>	Генитив у говору Прилужја код Вучитрна The Genitive Case in the Speech of Prilužje near Vučitrn	211 222

ПРИКАЗИ КЊИГА

Радивоје Младеновић, „Говор села Врбичане крај Призрена“, Српски дијалектолошки зборник LXX/1, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2021, 1–368. (Бојана Вељовић Појовић)	225
--	-----

Татјана Трајковић, „Говори Косовског Поморавља (гласови и облици)“, *Српски дијалектолошки зборник LXXI*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 2024, 264 стр. (Бојана Вељовић Појовић) 235

IN MEMORIAM

Михаило Војводић (*Милун Симијовић*) 245

ДА ЛИ ЈЕ НОВО БРДО 1389/1390. ПРВИ ПУТ ПАЛО ПОД ВЛАСТ ОСМАНЛИЈА?

МИЛОШ ИВАНОВИЋ*

УДК 94(497.115 Ново Брдо)"13"
340.134:622(497.115 Ново Брдо)"14"

Циљ овог рада је да понуди нови угао гледања на односе Лазаревића са Османлијама након Косовске битке. У центру пажње је разматрање положаја Новог Брда с обзиром на то да се у турском преводу *Новобрдског законика* наводи да је султан Бајазит I заузео тај град, те да га је вратио Стефану Лазаревићу након што му се он потчинио. Османски наративни извори не помињу освајање Новог Брда, већ других градова као што су Кратово и Скопље. Имајући у виду опште прилике, ипак се не сме искључити могућност да су Османлије у периоду између 15. јуна 1389. и средине 1390. заузеле Ново Брдо.

Кључне речи: Ново Брдо, Новобрдски законик, Османлије, Стефан Лазаревић, освајање, вазал, Кратово

Након Косовске битке јуна 1389. области Лазаревића и Вука Бранковића нашле су се под још снажнијим притиском Османлија, тако да је, да се приметити, завладао „страх турски“.¹ Ситуација је била посебно тешка за наследнике кнеза Лазара, предвођене кнегињом Милицом, пошто су се они нашли притиснути и са севера од стране угарског краља Жигмунда (1387–1437).² Зато су они пре средине 1390. били приморани да прихвате врховну власт Османлија.³ Споразум је свакако обухватао обавезу слања помоћних одреда за султанове походе, плаћање харача, те одлазак најмлађе ћерке кнеза Лазара – Оливере на султанов двор.⁴

* Историјски институт, Београд
milos.ivanovic@ibb.ac.rs

¹ Ј. Калић, „*Страх турски*“ *после Косова*, у: *Свети кнез Лазар. Споменица о шестстој годишњици Косовског боја: 1389–1989*, Београд 1989, 185–187.

² В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ 1–2 (1959) 96–101; *Историја срп-*

ског народа II, Београд 1982, 47–48 (С. Ћирковић).

³ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 100–102, 107; *Историја српског народа* II, Београд 1982, 48 (С. Ћирковић).

⁴ М. Шуица, *Милица – кнегиња немирног доба*, Београд 2019, 108–110; *Историја српског народа* II, Београд 1982, 48 (С. Ћирковић).

Међутим, чини се да оваква слика догађаја није потпуна. Наиме, уводни део *Новобрдског законика* деспота Стефана Лазаревића из 1412.⁵ садржи у том погледу важне информације. Исправно тумачење тог текста отежано је чињеницом да он није идентичан у све три сачуване верзије поменутог правног споменика. Ћирилички текст сачуван је у рукопису из друге половине XVI века,⁶ док је препис сачињен латиницом из 1638. настао у бугарском месту Ћипровцима. Треба рећи да он није настао са рукописа исте редакције са ког потиче ћирилички препис.⁷ Изгледа да је његова подлога била старија од предлошка ћириличног преписа, како показују одређена разматрања.⁸ С друге стране, указано је на то да ћирилички препис оличава дужу верзију текста и да је у њему најизраженија тенденција преношења старије традиције, док сви остали рукописи представљају примере краће варијанте текста. Обе верзије су циркулисале још у XV веку.⁹ Коначно, турски превод се налази у оквиру једног османског акта за Ново Брдо из априла 1494. године.¹⁰ Управо између њега и ћириличног преписа запажају се, као што ћемо видети, значајне разлике. Као важну чињеницу треба истаћи да једино ћирилички препис садржи градско право Новог Брда (*Закон Новог Брда*), након чега следи златним словима исписано: „Предсловије цара Стефана“, а за њим потврда деспота Стефана, те навод да је документ настао у Некудиму 6920 (1412) 13. индикта 29. јануара.¹¹ На питање датума осврнућемо се ниже у тексту у вези са нашом главном темом.

Узимајући све речено у обзир, неоспорно је да при анализи најпре треба кренути од ћириличног текста *Новобрдског законика*. У његовом наслову се наводи да је реч о законнику деспота Стефана „о цеховима, и о баштинама, и о вери, и о колима, и о свим потребним судовима“.¹² Потом отпо-

⁵ Да је исправније користити овај назив, а не *Закон о рудницима* показао је Сима Ћирковић: С. Ћирковић, *Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године*, у: В. Јовановић и др., *Ново Брдо*, Београд 2004, 174; Уп.: В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Godišnjak Društva istoričara BiH 20 (1972–1973) 42, 44–45 (даље у тексту: В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali*).

⁶ Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962, 20–21, датирање је извршено на основу воденог знака на папиру.

⁷ С. Ћирковић, *Латинички ѱреѱис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића. Увод, ѱекстѱ, ѱревод и коменѱари*, Београд 2005, 5, 15–16; Н. Радојчић, *Закон о рудницима*, 62.

⁸ Н. Радојчић, *Закон о рудницима*, 61; С. Ћирковић, *Латинички ѱреѱис*, 17.

⁹ С. Ћирковић, *Латинички ѱреѱис*, 71.

¹⁰ Подаци о том тексту: N. Beldiceanu, *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris II*, Paris – La Haye 1964, 53–55; В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Djela Akademije nauka Bosne i Hercegovine, knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 37, Sarajevo 1987, 45–53 (даље у тексту: В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*). Напоменимо да постоје још три турске верзије *Законика*, али пошто не садрже увод нису значајне за наше истраживање: С. Ћирковић, *Латинички ѱреѱис*, 6, 16; В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, 41–44.

¹¹ Н. Радојчић, *Закон о рудницима*, 20, 57; С. Ћирковић, *Латинички ѱреѱис*, 4, 11, 17, 69.

¹² Н. Радојчић, *Закон о рудницима*, 37.

чиње наратија самог деспота Стефана, који истиче да му је, захваљујући човекољубљу Исуса Христа и Богородице и молитвама светог кнеза Лазара, припало да влада након његове смрти у *земљи оѿначасѿва*. Деспот наводи да је тада био поход *иноѿлеменика* на хришћане. Видећи *ѿшакву ѿобеђеностѿ земље оѿначасѿва* и добивши савет од патријарха Спиридона и других архијереја, од мајке, кнегиње Милице, у монаштву назване Евгенија, и од читавог сабора, отишао је на *истѿочну сѿрану* у Велику Севастију *амиру* (емиру) Бајазиту, који је владао *истѿочном* и *зайадном* страном. Приповеда потом да је уз помоћ Бога и Богомајке и молитава светих Симеона и Саве и светопочившег кнеза Лазара ослободио земљу и градове отачаства код великог амира Бајазита. Вратио се потом у своју земљу и дошао у свој град Ново Брдо. Тамо се сабрао градски сабор, који је затражио да им *учини закон о руйама*, што су имали од првих господара и светопочившег кнеза Лазара. Пошто се посаветовао са властелом, наредио је да се нађе 24 „добрих људи“ из других места која имају руду да им *учине закон* како је и пре било и што *учине да донесу* да он потврди и да се тога убудуће држе. Потом се по имену набрајају „добри људи“ и закључује да су то *учинили* по владаревој наредби.¹³ Потребно је рећи да латинички препис суштински не одступа од ћириличког, уколико изуземо нешто сведенији наслов.¹⁴

Лако је запазити да је податке које срећемо у уводу *Новобрдског законика* тешко ускладити са деспотском титулом Стефана Лазаревића и са податком на крају рукописа да је документ настао јануара 1412. године.¹⁵ Запажа се да Стефан сведочи о почетку своје владавине одмах након очеве смрти, када се налазио, како је већ речено, у тешком положају. Помиње да је добио савет од патријарха, мајке и сабора на основу кога је отишао султану Бајазиту. Пошто се зна да је патријарх Спиридон преминуо 11. августа 1389, поменуто саветовање је морало да се одржи пре тог датума.¹⁶ Уколико бисмо се повели за тиме, исказ се свакако односи на успостављање вазалних односа Лазаревића према Османлијама након Косовске битке. Саветовање патријарха и сабора овим поводом помиње

¹³ Исто, 37–38; Превод: Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1979, 157, 172; Б. Марковић, *Закон о рудницима десѿоѿа Сѿтефана Лазаревића. Превод и ѿправоистѿоријска сѿудија*, Београд 1985, 13; С. Ћирковић, *Латинички ѿреѿис*, 19, 40, наводимо и латинички текст пошто је у основи исти са ћириличким.

¹⁴ С. Ћирковић, *Латинички ѿреѿис*, 17, 19–20, 40–41, 49.

¹⁵ Исто, 9; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*, 170–173.

¹⁶ Љ. Стојановић, *Сѿари срѿски зайиси и наѿѿисѿи* III, Београд 1905, 73, бр. 5042,

датум смрти патријарха Спиридона без навођења године помиње се у типиксу Данилца Леооког из 1416. године. Извесним се чини да је то било 1389. с обзиром на то да пећки епископ Марко у *Жѿѿѿѿу свѿѿог ѿѿѿријарха Јѿфрема* наводи да је Спиридон умро одмах након што је поменуо мученичку смрт кнеза Лазара. Такође је навео да се због ратовања Турака није могао одржати сабор, те да је зато Јѿфрем позван да преузме положај патријарха: Ђ. Трифуновић, *Жѿѿѿѿе свѿѿог ѿѿѿријарха Јѿфрема од еѿѿѿѿѿа Марка*, АФФ 7 (1967) 72. Овакво датовање је уобичајено у литератури: М. Пурковић, *Срѿски ѿѿѿријарѿи средњег века*, Диселдорф 1976, 121; М. Пе-

и Константин Филозоф у *Житију десјоѿа Сѿефана Лазаревића*.¹⁷ Међутим, одлазак кнеза Стефана у Велику Севастију по своје прилици не може се везати за ступање у вазални однос, пошто султан Бајазит I током 1390. није имао активности у источном делу Мале Азије, где се налазила Севастија (Сивас).¹⁸ Тек је крајем 1398, или нешто касније, Бајазит I успео да запоседне Севастију,¹⁹ што би значило да пре тог времена није могао у њој примати посланства.²⁰ Познато је да је у јесен 1398. кнез Стефан Лазаревић отишао султану Бајазиту I како би се оправдао за везе са Угрима и гушење завере проосмански оријентисане властеле.²¹ Имајући у виду да је монголски владар Тимур Ленк заузео и разрушио Сивас 1400,²² те да је то подручје до битке код Ангоре 1402. остало под његовом влашћу, јасно је да се само 1398. у том граду могао одиграти сусрет Стефана Лазаревића и Бајазита.²³ То би сведочио о постојању још једног наративног слоја у *Новобрдском законуку*.

Везивање одласка у Велику Севастију за 1398. повлачи и питање споразума о коме Стефан приповеда. С тим у вези треба рећи да је изношено мишљење да се прича о ослобођењу градова и земље односи на период након битке код Ангоре.²⁴ Као аргумент за ту тврдњу, Андрија Веселиновић истиче да се поменути исказ о ослобођењу не може никако везати за прихватање вазалних обавеза, пошто су Стефан Лазаревић и Константин Филозоф описивали као поробљавање.²⁵ С тим се сложио и Марко

тровић, *Титѹлаѹра ѿаѿријарха Сѿирѿодона и ѿрејѿковске црквено-ѿолиѿичке ѿромене у Србији*, у: *Свети кнез Лазар. Сѿоменица о шестѿој сѿѿогодишњици Косовског боја: 1389–1989*, Београд 1989, 97. Као датум Спиридонове смрти Сима Ћирковић наводи 20. август, уз напомену да је то могло бити 1389. или наредне године: С. Ћирковић, *Латинички ѿрејѿис*, 9. Пошто свој навод аутор није ближе образложио, не можемо рећи на основу чега је дошао до наведеног закључка.

¹⁷ *Константиѿин Филозоф и ѿегов Живѿѿ Сѿефана Лазаревића десјоѿа срѿског*, прир. В. Јагић, Гласник СУД 42 (1875) 263.

¹⁸ М. Шуица, *О години одласка кнеза Сѿефана Лазаревића у Севастѿију*, ЗРВИ 50 (2013) 805–806, аутор додаје да то важи и за 1391. мада се мора назначити да се током 1391. Бајазит сукобљавао са Кади Бурханидином, господарем Севастѿије, мада не на самом ѿеном подручју: С. Imber, *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990, 37–39; *Истѿорија Османског царсѿѿва*, прир. Р. Мантран, Београд 2002, 50–52 (Н. Ватен).

¹⁹ С. Imber, *The Ottoman Empire*, 40–41; *Истѿорија Османског царсѿѿва*, 57 (Н. Ватен).

²⁰ М. Шуица, *О години одласка кнеза Сѿефана*, 806.

²¹ М. Шуица, *Завера власѿеле ѿроѿѿив кнеза Сѿефана Лазаревића 1398. године*, ИГ 1–2 (1997) 9–20; М. Пурковић, *Кнез и десјоѿ Сѿефан Лазаревић*, Београд 1978, 53–55; *Истѿорија срѿског народа II*, 63 (Ј. Калић), напомиње да се кнез Стефан вратио са пута свакако пре 30. новембра.

²² С. Imber, *The Ottoman Empire*, 52–53; *Истѿорија Османског царсѿѿва*, 58–59 (Н. Ватен).

²³ М. Шуица, *О години одласка кнеза Сѿефана*, 807–809.

²⁴ А. Веселиновић, *Косовске алузије у ѿовељама Сѿефана Лазаревића*, Зборник ФФ у Београду А XVIII (1994) 194, следствено томе аутор је одлазак у Велику Севастѿију везао за битку код Ангоре.

²⁵ Исто, 194. За поменуте исказе Стефана Лазаревића у повељи Београду и Констан-

Шуица.²⁶ Вероватно је такав закључак проистекао из превода дела увода *Новобрдског законика* по коме је Стефан ослободио земљу и градове од Бајазита.²⁷ Сматрамо да је исправнији превод по коме је Стефан ослободио земљу и градове „код великог емира Бајазита“.²⁸ Други истраживачи су се пак опредељивали да овај догађај вежу за успоставу вазалних односа Лазаревића према Османлијама након Косовске битке.²⁹ Могло би се евентуално помишљати на састанак кнеза Стефана са Бајазитом из 1398, али, колико год овај догађај био важан у делу Константина Филозофа,³⁰ из његовог описа не би се могло закључити да је тада склопљен било какав нови споразум.³¹ У прилог томе ишла би и чињеница да 13. индикт, који је забележен уз датум доношења *Законика*, не може одговарати 1412. години већ 1390, 1405. или 1420. години.³² Мора се наравно имати у виду да је у српским рукописима индикт често погрешно забележен.³³ Најзад, потребно је поменути да се Стефанова мајка, кнегиња Милица, помиње и под својим монашким именом. Обично се сматра да се она замонашила 1393, када је кнез Стефан постао пунолетан и преузео управу над државом.³⁴

Османски превод *Новобрдског законика* има сажетији увод и пружа другачију слику, од ћириличног и латиничког преписа. Наиме, према његовом тексту у прошлости је султан Бајазит, Муратов син, освојио тврђаву Ново Брдо и њој припадајућу област и убио кнеза Лазара. Његов син деспот Стефан потчинио се султану Бајазиту, који му је вратио Ново Брдо и област која му је припадала. Када је деспот Стефан дошао у Ново Брдо, затекао је власнике рудника који познају обичаје. Онда је деспот наредио да 24 особе које познају стари закон из Новог Брда и других рудника запишу и њему донесу закон на потврду. Затим се наводе имена тих људи.³⁵ Из турског превода би јасно проистицало да је *Законик* издат 1389/1390, након што се кнез Стефан потчинио султану Бајазиту. Други подаци, као што је већ назначено, подупиру закључак да

тина Филозофа види: *Константијин Философ*, 263, 272.

²⁶ М. Шуица, *О години одласка кнеза Стефана*, 804–805, 809.

²⁷ Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, 172; Б. Марковић, *Закон о рудницима десиоша Стефана*, 13.

²⁸ С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 40, реч је о преводу латиничког преписа, али он је на том месту истоветан са ћириличким.

²⁹ И. Божић, *Критика* (В. Đurdev, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*), ИГ 1–2 (1976) 172; С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 9–10; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*, 171–172; М. Пурковић, *Кнез и десиош Стефан*, 16, навео је

да није јасно да ли је то било већ тада или неком другом приликом.

³⁰ М. Шуица, *О години одласка кнеза Стефана*, 808.

³¹ Види: *Константијин Философ*, 267–269.

³² С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 8; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*, 171–???

³³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и најписи* VI, Ср. Карловци 1926, 197; И. Божић, *Критика*, 174.

³⁴ М. Шуица, *Милица*, 115, 117.

³⁵ N. Beldiceanu, *Les actes des premiers sultans* II, Paris – La Haye, 245–246, 356–357. Издавач доноси факсимил османског текста и његов превод на француски језик. Захвалност за превод османског текста ду-

је тада дошло до измирења.³⁶ Међутим, мора се скренути пажња на то да се и у турском тексту Стефан Лазаревић јавља са титулом деспота, што се не може уклопити са временом Бајазитове владавине.³⁷ Није познато, међутим, колико је турски превод зависан од српског текста.³⁸ Очигледно да је историја настанка *Законика* сложенија него што се мислило.³⁹ Како то питање излази из оквира наше теме, можемо само упутити на још неке радове у којима је покушано разрешење овог питања.⁴⁰

Судећи по ономе што саопштава османски превод увода деспотовог *Законика*, стање након Косовске битке било је теже него што се обично мисли. Из његовог текста јасно проистиче да је Бајазит I освојио Ново Брдо и област која му је припадала. Могло би се претпоставити да је то био градски метох Новог Брда.⁴¹ Прихватање врховне султанове власти пратило је враћање Лазаревићима Новог Брда и заузетих крајева. Из ћириличног текста се тако нешто не би могло наслутити. Све то се морало догодити у кратком временском раздобљу између 15. јуна 1389. и средине 1390. године. Заузимање Новог Брда након Косовске битке други извори не помињу. Из српских извора се не може наслутити да су Османлије заузеле неки део територије Лазаревића, мада мрачним бојама сликају догађаје након саме битке. Патријарх Данило III у свом спису *Слово о свейом кнезу Лазару* из 1393.⁴² осликава тешко стање након битке наводећи да се непријатељ одасвуд покренуо и надирао. Прецизирао је да нису само Турци били проблем, већ да су непријатељи долазили и из угарских земаља, те да су српску земљу предали у бесконачну запустелост и *зайлењеније*. Једни су одвођени у ропство, други мачем убијани. Видела се по њему жалост, беда, плач и неутешно ридане. Описао је потом Данило како је Милица преузела управу над земљом, те да се захваљујући њој земља од опу-

гујем колеги Александру Јаковљевићу. За превод на српски види: S. Rizaj, *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva*, Priština 1968, 209.

³⁶ С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 9–10; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*, 171–172.

³⁷ С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 6; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*, 168–169. Колега Александар Јаковљевић указује на то да би то ипак могло бити последица чињенице да је Стефан Лазаревић и од стране Османлија био упамћен као деспот, те да се зато јавља са том титулом.

³⁸ С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 9; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*.

³⁹ С. Ћирковић, *Латинички љрејис*, 9; С. Ћирковић, *Новобрдски законик*.

⁴⁰ В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali*, 41–64; В. Ђурдев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, 11–32, 33–39,

67, 78–79; А. Катанчевић, *Датовање Законика о рудницима деспота Стефана и садржина његовог ћириличног љрејиса*, СПМ 51–1 (2016) 221–237.

⁴¹ Више о новобрдском метоху: В. Петровић, *Градски метох*, у: *Сјоменица академика Милоша Благојевића*, Београд 2015, ур. С. Мишић, 142–143.

⁴² За датовање види: Ђ. Сп. Радојичић, *Развојни лук сјаре српске књижевности. Текстови и коментари*, Нови Сад 1962, 147; Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац 1968, 71–72. Обојица аутора су изнела мишљење да је спис настао крајем 1392. или почетком наредне године. Потонији је то образложио чињеницом да је последњи догађај који се у делу помиње Стефаново преузимање кнежевске власти, али да се Милица не помиње као монахиња.

стелости поново уздигла на лепоту.⁴³ Непознати раванички монах, који је између 1392. и 1398. саставио *Слово о кнезу Лазару*,⁴⁴ бележи да су се Турци, мало сачекавши након битке, расули по свој земљи, јер није било никог ко би им забранио, те да није било зла које нису створили. По његовим записима, палили су цркве, једне клали, а друге одводили у ропство. Закључује да се све то десило због „наших“ грехова.⁴⁵ Хагиограф деспота Стефана Константин Филозоф записао је да након Косовске битке није претила само беда од Турака већ да су се и западни суседи, свакако Угри, спремили за рат. Додао је да је дошло до међусобних борби оних који су били подређени Лазаревићима, док су други били као самостални. Тада су дошли гласници од султана, што је довело до већ помињаног потчињавања Лазаревића Османлијама.⁴⁶ Из ових исказа се не би могло ништа одређеније закључити о османским акцијама против Лазаревића након битке на Косову пољу.

Османски наративни извори о истом питању су речитији, али њихове исказе није једноставно на исправан начин протумачити. Османски хроничар Ашикпашазаде (1392, 1393. или 1400–1481), који је у свом делу *Tevârih-i Al-i Osmân* описао догађаје до 1479,⁴⁷ доноси важне податке о догађајима након сукоба на Косову. С тим у вези, потребно је напоменути да је Ашикпашазаде за догађаје с краја XIV века, чији није био савременик, као извор користио, између осталог, данас изгубљено дело Јахшија Факиха (Yahşi Fakih) *Menâkib* и исказе неких савременика Бајазитове владавине.⁴⁸ Према писању Ашикпашазадеа, након битке на Косову у Лазареве земље, Кратово и његову нахију, те у све руднике и у Скопље био је послат паша Јигит-бег. Констатује затим да је напослетку највећи део Лазаревих земаља био освојен. Бележи да је мртво тело Мурата послато у Брусу, те да је уследио напад Карамана, док је Бајазит још био у Румелији. Евренос је тада поново постављен у Серу.⁴⁹ Потчињавање кнеза Стефана Лазаревића султану Ашикпашезадеу везује пак за 1391. након битке код Крушевца у којој су Османлије победиле угарску војску.⁵⁰

⁴³ В. Ћоровић, *Силуан и Данило II, српски њисци XIV–XV века*, Глас СКА 136 (1929) 97–98.

⁴⁴ Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни сјиси*, 126.

⁴⁵ И. Плаовић, *Слово о Светиом кнезу Лазару нејознајног Раваничанина у српско-словенској рукописној традицији*, АП 38 (2016) 51.

⁴⁶ *Константијин Философ*, 262–263.

⁴⁷ Детаљније о животу Ашикпашазадеа и његовом делу: İ. Kaya-Şahin, *Aşıkpaşazade as Historian. A Study on the Tevârihi-i Al-i Osmân*, Istanbul 2000,

32–63; Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена. Два њурска хроничара из 15. века*, Браство 26 (1952) 51–55 (Даље навођење у тексту: Елезовић, *Два њурска хроничара*).

⁴⁸ İ. Kaya-Şahin, *Aşıkpaşazade as Historian*, 1, 40–41, 54–55, 63–64; V. L. Menage, *The Menâqib of Yakhshi Faqih*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies 26–1 (1963) 53, нар. 2, сматра да се дело Јахшија Факиха није протезало на период владавине Бајазита I.

⁴⁹ Г. Елезовић, *Два њурска хроничара*, 57.

⁵⁰ Исто, 58–59.

записа, пад Скопља под власт Османлија може се поуздано датирати у период између 1. септембра 1391. и 6. јануара 1392. године.⁶¹ Зна се да је управо Јигит-паша (Пашајит) био знаменити крајишник који је своје седиште имао у Скопљу.⁶²

Сва места која су Османлије по Ашикпашазадеу заузеле, како видимо, у ствари нису припадала кнезу Лазару и његовим наследницима. Тиме се наравно не може искључити могућност да, поред Кратова и Скопља, писац није мислио и на неке друге градове. Уопштено је поменуо да су уз Кратово заузети и други рудници, али се може само нагађати на која насеља је мислио. Најзад, на основу угарских повеља јасно је да су се Лазаревићи потчинили султану пре 1391. и да то не треба везивати за наводну битку Османлија и Угара код Крушевца.⁶³

Сличне податке о догађајима након битке на Косову пољу доносе и каснији османски историчари. Тако Мехмед Нешри у свом историјском делу *Ḍjīhān-nimā*, које је саставио негде између краја 1486. и фебруара 1493,⁶⁴ пише да је ступивши на престо крајем августа 1389. султан Бајазит разаслао људе у *Лазареву земљу*, те исто тако у мајдане Кратова и његове нахије, које су заузели. Јигит-пашу је пак послао у Скопље, а Фируз-бега у Видин. Констатује да су они под управу узели највећи део Лазареве земље, па дођоше у Једрене. Муратово тело послали су у Брусу.⁶⁵ Може се лако запазити да Нешри у основи доноси исте податке као Ашикпашазаде, мада нешто другачије стилизоване. То не изненађује имајући у виду да му је управо дело Ашикпашазадеа било један од главних извора.⁶⁶ Освајање Кратова и Скопља хиџретске 792. године, што представља период између 20. децембра 1389. и 8. децембра 1390, помиње и Мехмед-паша Кучук Нишанци у својој хроници *Tahir-i nişancı*, коју је саставио негде око 1561. године.⁶⁷ Мехмед Солак Зоде у својој хроници из, приближно, средине XVII века под истом годином спомиње освајање Кратова и Скопља. Акције освајања Лазареве земље водио је, по

150; М. Шуица, *Вук Бранковић: славни и велможни господин*, Београд, 2014, 70.

⁶¹ Љ. Стојановић, *Сџари српски зајиси и најџиси* I, Београд 1902, 56, бр. 177; Д. Бојанић-Лукач, *Како Турције го љрезели Скопје (1391), Музеј на град Скопје – Зборник II–III* (1965–1966) 5–7; М. Шуица, *Вук Бранковић*, 139–140.

⁶² А. Gheorghe, *The Metamorphoses of Power. Violence, Warlords, Aqincis and the Early Ottomans (1300–1450)*, Leiden–Boston 2023, 85, 209, 218, 281; Д. Бојанић-Лукач, *Како Турције го љрезели Скопје*, 9–11, 14–15; Г. Елезовић, *Турски сџоменици у Скопљу*, Гласник Скопског научног друштва I, 1926, 136–141; N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971, 211, 273–274.

⁶³ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 118–119.

⁶⁴ V. L. Ménage, *Neshrī's History of the Ottomans*, London 1964, 9; *Neshrī*, in: *Encyclopedia of Islam*, vol. 8, Ned–Sam, ed. C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs and G. Lecomte, Leiden 1995, 7–8 (C. Woodhead).

⁶⁵ Г. Елезовић, *Огледало свеџа или Исиџорџа Мехмеда Нешрије*, Београд 1957, 76.

⁶⁶ V. L. Ménage, *Neshrī's History*, 10–11.

⁶⁷ А. Матковски, К. Аручи, *Извадоци од две џурски хроники за Македонија и соседниџе обласџи*, Гласник на Институтот за национална историја 21–1 (1977) 246–247.

њему, Тимурташ-паша.⁶⁸ Додајмо да османски хроничар Уруџ-бег (Urudj bay) у једној од верзији свог дела *Tewārīkh-i-āl-i ‘Othmān* из 1494/1495.⁶⁹ наводи да је 792. хиџретске године султан Бајазит I предузео поход против Србије и Голупца. Потом истиче да је Београд опседан месец дана, након чега се султан вратио кући.⁷⁰ Уочавамо да Уруџ-бег уопште не помиње заузимање градова под влашћу Лазаревића.

Османски наративни извори дакле не помињу заузимање Новог Брда након Косовске битке. Међутим, под начелном причом о заузимању земаља кнеза Лазара, по нашем мишљењу, не може се искључити могућност да је заузето Ново Брдо. На презентоване податке из османских извора, а у вези са турским преводом *Новобрдског законика* већ је скренуо пажњу Никоара Белдичану, који је приредио његово издање.⁷¹ Важније је ипак скренути пажњу да на основу једног извора знамо да су Османлије угрожавале Ново Брдо још пре 1381. године. Сазнајемо то из писма које је 8. фебруара 1381. папа Урбан VI (1378–1389) упутио которском бискупу. Папа је у њему изражавао подршку ректору новобрдске цркве Свете Марије да му се новоизграђена капела Светог Николе у оквиру тврђаве истог града потчини у управном смислу, за шта је требало да се побрине которски бискуп, с обзиром на то да се поменуто подручје налазило у његовој дијецези.⁷² Из писма се дознаје да су због страха од напада Турака, који су често упадали у те крајеве, ректор и парохијани напустили цркву Свете Марије и повукли се у новобрдску тврђаву, где је потом неки Которанин подигао капелу посвећену светом Николи.⁷³ Очигледно је да су, у време настанка писма, напади Османлија на подручју Новог Брда трајали већ дуже време, мада није могуће рећи прецизно колико дуго.⁷⁴ Није искључено да је црква Свете Марије током тих напада опљачкана.⁷⁵ Колико је у то доба ситуација била тешка сведочи и чињеница да су Турци негде између 1379. и 1383. опљачкали Грачаницу.⁷⁶ Уколико је Ново Брдо већ пре 1381. било озбиљно угрожено, логично је претпоставити да је позиција града након Косовске битке могла бити само тежа. Додајмо да, осим истраживања Михаила Динића, немамо других информација на основу којих бисмо могли наслутити шта се током 1389. и 1390. догађало у Новом Брду.⁷⁷

На основу свега изреченог не може се извући поуздан закључак да ли су Османлије заузеле Ново Брдо у периоду између 15. јуна 1389. и средине

⁶⁸ А. Матковски, К. Аручи, *Македонија и соседније области во хроникајна на Соллак Заде (1373–1633)*, Гласник на Институтот за национална историја 19–3 (1975) 234, 237, 238.

⁶⁹ Urudj, in: *Encyclopedia of Islam*, vol. 10, T–U, ed. P. J. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel and W. P. Heinrichs, Leiden 2000, 908, постоји и друга варијанта која је из 1502/1503. године.

⁷⁰ Г. Елезовић, Г. Шкриванић, *Како су Турци после више опсада заузели Београд*, Београд 1956, 20.

⁷¹ N. Beldiceanu, *Les actes des premiers sultans* II, 245, nap. 8.

⁷² M. Gogić, *Rimokatolička župa Novog Brda u kasnom srednjem vijeku*, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 58 (2016) 4, 12–14, 23–24.

1390, када су Лазаревићи постали вазали султана. Читав контекст дешавања чини нам се да указује на то да такву могућност треба допустити. Пад Новог Брда могао је бити важан фактор који је Лазаревиће определио да се за мање од око годину дана након Косовске битке потчине султану Бајазиту I. Следствено турском преводу *Новобрдског законика*, султан је заузврат вратио Ново Брдо Стефану Лазаревићу. С друге стране, Османлије су добиле могућност да користе територију свог вазала за упаде на територију Угарске које су изводили заједно са трупама Лазаревића.⁷⁸

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – REFERENCE LIST

ИЗВОРИ

- Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, прир. Ђ. Трифуновић, Београд 1979.
- Елезовић Г., *Огледало свейта или Историја Мехмеда Нешрије*, Београд 1957.
- Елезовић Г., *Турски извори за историју Југословена. Два турска хроничара из 15. века*, Браство 26 (1952) 51–125.
- Константијин Философ и његов Живој Стефана Лазаревића десјојта срјског, прир. В. Јагић, Гласник СУД 42 (1875) 223–328.
- Марковић Б., *Закон о рудницима десјојта Стефана Лазаревића. Превод и ѿправоисторијска сјудија*, Београд 1985.
- Матковски А., Аручи К., *Извадоци од две турске хронике за Македонија и соседније обласи*, Гласник на Институтот за национална историја 21–1 (1977) 231–250.
- Матковски А., Аручи К., *Македонија и соседније обласи во хроникајта на Соллак Заде (1373–1633)*, Гласник на Институтот за национална историја 19–3 (1975) 233–260.
- Орбин М., *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 2006.²
- Плаовић И., *Слово о Свјетом кнезу Лазару нејознајог Раваничанина у срјскословенској рукојисној ѿрадицији*, Археографски прилози 38 (2016) 39–59.
- Радојчић Н., *Закон о рудницима десјојта Стефана Лазаревића*, Београд 1962.
- Стојановић Љ., *Сјари срјски зайиси и најјиси I*, Београд 1902.
- Стојановић Љ., *Сјари срјски зайиси и најјиси III*, Београд 1905.
- Стојановић Љ., *Сјари срјски зайиси и најјиси VI*, Ср. Карловци 1926.
- Трифуновић Ђ., *Жијије свейог ѿјријарха Јефрема од ейискоја Марка*, *Анали Филолошког факултета* 7 (1967) 67–74.

⁷³ Isto, 18, 19, 23.

⁷⁴ Миљан Гогић који је и приредио издање овог писма сматрао је да су они отпочели већ крајем 1371, што нам се ипак чини претераним. Види: М. Gogić, *Rimokatolička župa Novog Brda*, 20.

⁷⁵ Isto, 18.

⁷⁶ Љ. Стојановић, *Сјари срјски зайиси и најјиси I*, 52–53, бр. 162; С. Ђурчић, *Гра-*

чаница. Историја и архијектура, Београд–Приштина 1988, 24, 53.

⁷⁷ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Београд 1962, 39–45.

⁷⁸ В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 100–107.

- Ћирковић С., *Латинички препис Рударског законика деспоџа Стефана Лазаревића. Увод, текст, превод и коментари*, Београд 2005.
- Ђоровић В., *Силуан и Данило II, српски висици XIV–XV века*, Глас СКА 136 (1929) 13–103.
- Beldiceanu N., *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris II*, Paris – Le Haye 1964.
- Chalkokondyles L., *Histoires*, vol. 1, trans. A. Kaldellis, Cambridge–London 2014.
- Rizaj S., *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva*, Priština 1968.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић В., *Драгаши. Прошлост, историја, предање*, Пожаревац–Ниш 2019.
- Божић И., *Криптика* (В. Đurđev, *Kada i kaka su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*), Историјски гласник 1–2 (1976) 171–175.
- Бојанић-Лукач Д., *Како Турције го презели Скопје (1391)*, Музеј на град Скопје – Зборник II–III (1965–1966) 5–18.
- Веселиновић А., *Косовске алузије у новелама Стефана Лазаревића*, Зборник ФФ у Београду А XVIII (1994) 179–197.
- Динић М., *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Београд 1962.
- Динић М., *Обласи Бранковића, у: Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 148–178.
- Елезовић Г., *Турски синоменици у Скопљу*, Гласник Скопског научног друштва I, 1926, 135–176.
- Елезовић Г., Шкриванић Г., *Како су Турци после више ојсада заузели Београд*, Београд 1956.
- Живојиновић М., *Драгаши и Свећа гора*, ЗРВИ 43 (2006) 41–57.
- Историја Османског царства*, прир. Р. Мантран, Београд 2002.
- Историја српског народа II*, Београд 1982.
- Калић Ј., „Сирах турски“ после Косова, у: *Свећи кнез Лазар. Синоменица о шестој годишњици Косовског боја: 1389–1989*, Београд 1989, 185–191.
- Катанчевић А., *Датирање Законика о рудницима деспоџа Стефана и садржина његовог ћириличног преписа*, Српска политичка мисао 51–1 (2016) 221–237.
- Матанов Х., *Југозападније бугарски земи през XIV век*, София 1986.
- Матанов Х., *Княжесвојо на Драгаши. Към историята на Североизточна Македония в предосманската епоха*, София 1997.
- Михаљчић М., *Крај Српског царства*, Београд 1989.²
- Петровић В., *Градски мейох, у: Синоменица академика Милоша Благојевића*, ур. С. Мишић, Београд 2015, 139–149.
- Петровић М., *Титулација патријарха Сиридона и прејкосовске црквено-годишњице промене у Србији, у: Свећи кнез Лазар. Синоменица о шестој годишњици Косовског боја: 1389–1989*, Београд 1989, 97–119.
- Пурковић М., *Кнез и деспоџ Стефан Лазаревић*, Београд 1978.
- Пурковић М., *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1976.
- Радојичић Ђ. Сп., *Развојни лук сираре српске књижевности. Текстови и коментари*, Нови Сад 1962.
- Трифуновић Ђ., *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац 1968.
- Трпковић В., *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ 1–2 (1959) 93–121.
- Ћирковић С., *Новобрдски законик деспоџа Стефана Лазаревића из 1412. године, у: В. Јовановић и др., Ново Брдо*, Београд 2004, 162–181.
- Ћурчић С., *Грачица. Историја и архитектура*, Београд–Приштина 1988.

- Шуица М., *Вук Бранковић: славни и велможни госџодин*, Београд, 2014.
- Шуица, М., *Завера власијеле њројив кнеза Сџефана Лазаревића 1398. године*, Историјски гласник 1–2 (1997) 7–24.
- Шуица М., *Милица – кнегиња немирног доба*, Београд 2019.
- Шуица М., *О години одласка кнеза Сџефана Лазаревића у Севасџију*, ЗРВИ 50 (2013) 803–810.
- Ђурђев В., *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Godišnjak Društva istoričara BiH 20 (1972–1973) 41–64.
- Ђурђев В. *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, Djela Akademije nauka Bosne i Hercegovine, knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 37, Sarajevo 1987.
- Encyclopedia of Islam*, vol. 8, Ned-Sam, ed. C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs and G. Lecomte, Leiden 1995.
- Encyclopedia of Islam*, vol. 10, T–U, ed. P. J. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel and W. P. Heinrichs, Leiden 2000.
- Filipović N., *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971.
- Gheorghe A., *The Metamorphoses of Power. Violence, Warlords, Aķincis and the Early Ottomans (1300–1450)*, Leiden–Boston 2023.
- Gogić M., *Rimokatolička ųupa Novog Brda u kasnom srednjem vijeku*, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 58 (2016) 1–26.
- Imber C., *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990.
- Kaya-Şahin I., *Aķikpaşazade as Historian. A Study on the Tevârîhi-i Al-i Osmân*, Istanbul 2000.
- Ménage L. V., *Neshrî's History of the Ottomans*, London 1964.
- Menage L. V., *The Menāqib of Yakhshî Faqîh*, Bulletin of the School of Oriental Studies 26–1 (1963) 50–54.

The paper offers a new perspective on the relationship of the House of Lazarević with the Ottomans in the aftermath of the Battle of Kosovo. It focuses on analyzing the position of Novo Brdo, as the Turkish translation of the *Novo Brdo Legal Code* reports that Sultan Bayezid I captured the city and gave it back to Stefan Lazarević after the latter accepted his suzerainty. Ottoman narrative sources offer no information on the conquest of Novo Brdo but do report the capture of other major cities, e.g., Kratovo and Skopje. Given the general political landscape, we cannot rule out the possibility that the Ottomans took control of Novo Brdo at some point from 15 June 1389 to mid-1390.

Keywords: Novo Brdo, *Novo Brdo Legal Code*, Ottomans, Stefan Lazarević, conquest, vassal, Kratovo

After the Battle of Kosovo, Prince Lazar's successors were forced to accept the supreme authority of the Ottoman Sultan, Bayezid I, before the middle of 1390. The introductory part of *Despot Stefan Lazarević's Novo Brdo Legal Code* contains information that could shed new light on the circumstances in which this happened. The Cyrillic text of the introduction testifies to the situation immediately after the Battle of Kosovo, but it also contains data that certainly refers to later events. On the other hand, the Turkish translation of the Code reports that Sultan Bayezid I conquered Novo Brdo and the surrounding areas and killed Prince Lazar. Despot Stefan Lazarević submitted to the Sultan, who returned Novo Brdo and the surrounding areas to him. Accordingly, it can be concluded that the Code was enacted in 1389/1390, although it gives Stefan Lazarević the title of Despot, which he did not receive until 1402. The Serbian sources describe the difficult situation after the Kosovo battle, but do not mention the occupation of any part of Lazarević's territory. Ottoman writers from the 15th and 16th centuries record that after the Battle of Kosovo, the Sultan's commanders captured Kratovo and Skopje. It is not entirely clear why Kratovo was a target of Ottoman attacks: the town was ruled by Konstantin Dragaš, their vassal, and hence the Ottomans would have been unlikely to assail it. Skopje, ruled by Vuk Branković, is known to have fallen under Ottoman rule between 1 September 1391 and 6 January 1392. It should be noted that the Ottoman threat had loomed over Novo Brdo even before 1381. Regardless, the question of whether the Ottomans occupied Novo Brdo in the period between 15 June 1389 and mid-1390, when the House of Lazarević became a vassal of the Sultan, defies a conclusive answer. Still, the available information on the period offers no evidence to rule out this possibility.